

ACTUALITATEA BISERICESCĂ ȘI ECUMENICĂ

CHURCH AND ECUMENICAL NEWS

In memoriam: Pr. Robert Taft SJ – portretul unui intelectual fascinat de ritul bizantin

Alexandru-Marius CRIȘAN*

Summary:

This short paper contents a short biography of Father Robert Taft SJ, as well as a brief review of his works and contribution in field of liturgical studies, as Father Taft recently passed away. His name is well known for his contribution in the theological research of the history of the Liturgy through his many books, studies and articles published, but also thanks to the students he tutored during his career at the Oriental Pontifical Institute in Rome. In the Roman Theological Faculties one can still hear the expression *taftismo* to catalogue Taft academic research style. On the 2nd of November, last year, the Pontifical Oriental Institute academic community announced that Father Robert Taft SJ passed away. This article is intended to be an intellectual and spiritual review of his life and activity. In the following lines we will try to summarise the main biographical stages of this great figure of both Roman and Oriental academic theology, starting from the roots of his fascination regarding the Eastern liturgy, trying to reach the main aspects of his life and activity: the importance of his publications and the ecumenical relevance of his academic career. Another aspect will be the identification of some of his students, now professors in different universities of the world and belonging to both Catholic Church and Orthodox Church who

---

* Dr. Alexandru-Marius Crișan este colaborator la Centrul de Cercetare Ecumenică Sibiu din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu. Email: alexandru_marius@yahoo.com

In memoriam: Pr. Robert Taft SJ – portretul unui intelectual fascinat de ritul bizantin.

represent today a continuation of his vision about the academic research of the Liturgy.

Keywords:

Robert Taft; The Byzantine Rite; Liturgy; *The Great Entrance*; Pontifical Oriental Institute; the story of the Liturgy.

Date biografice. Iubirea pentru Orientul creștin se naște în fragedă tinerețe

Robert Francisc Taft s-a născut în 9 ianuarie 1932 în Providence, Rhode Island în Statele Unite ale Americii¹. Familia lărgită Taft, cu origini protestante scoțiene, a dat societății americane câteva figuri extraordinar de interesante atât pentru lumea politică, cât și pentru cea religioasă. Un verișor de-al său, William Howard Taft a devenit ce de-al douăzeci și șaptelea președinte al Statelor Unite (între 1909-1913) și mai apoi, Capul Curții Supreme a Justiției din Statele Unite ale Americii. Pe plan religios, din familia Taft s-au născut mai mulți pastori în cadrul Bisericii Metodiste sau Congregaționaliste. Unul din membrii familiei Taft, printr-o căsătorie mixtă, ajunge să se convertească la catolicism. Acesta avea să fie bunicul marelui cercetător Robert Taft, născut romano-catolic, însă profund îndrăgostit de liturgia Orientului creștin și de spiritualitatea Bisericii Rusiei.

Între 1945-1949, *Bob* (cum era cunoscut prietenilor și colegilor săi) a urmat cursurile Academiei *La Salle*. Asemeni multor figuri importante ale Bisericii, vocația preoțească avea să o audă încă de timpuriu, din fragedă tinerețe luând hotărârea de a spune primul său DA chemării lui Dumnezeu, imediat după terminarea liceului când, în 14 august 1949 cere să intre în ordinul iezuit și începe noviciatul la Lenox Massachusetts. Aici, în timpul noviciatului, prenumele Taft intră în contact pentru prima dată cu un rit oriental printr-un coleg de-al său care provenea din Irak, aparținând Bisericii Siro-Antiohiene. Autorul nostru avea să spună mai târziu despre momentul când a citit prima dată despre acest rit că „a fost dragoste pe care a simțit-o la prima vedere, sau mai exact, la prima citire”². Dragostea lui pentru riturile orientale avea să crească datorită empatiei față de o posibilă discriminare a riturilor orientale în Biserica Catolică înainte de Conciliul Vatican II. Cei care au studiat viața lui Robert Taft merg și mai adânc în identificarea naturaleței cu care a apărut și a crescut interesul față de Orient:

---

¹ Informațiile biografice sunt preluate din: Edward G. Farrugia, „Look back in Gratitude. Robert Taft, S.J., Born January 9, 1932, turns Sixty”, în: E. Carr et al., *Ευλογία – Studies in Honor of Robert Taft, SJ*, Studia Anselmiana 110, Centro di Studi S. Anselmo, Roma, 1993, p. 1-23.

² Interviu nr. 47 cf. Edward G. Farrugia, „Look back in Gratitude”, p. 3.

familia Taft avea în casă o servitoare negresă despre care micuțul *Bob* își amintește că se întreba de ce trebuie să spele mereu podeaua în locul unuia din membrii familiei³.

Adăugăm că în anii aceia se aflau la Fordham câțiva călugări iezuiți care adoptaseră ritul bizantin în forma slavonă. Întâlnirea cu aceștia avea să-i confirme lui Taft pasiunile pentru riturile Orientale, dar în același timp avea să-i deschidă apetitul pentru literatura și filosofia rusească. În anul 1956, Robert Taft a absolvit, în cadrul formării sale iezuite, Filosofia. Înainte să continue cu aprofundarea studiilor de Teologie, tânărul iezuit este trimis de superiori în misiune în Irak. În timpul acesta a predat engleză la Colegiul din Bagdad. Anii aceștia sunt esențiali pentru viitorul profesor de teologie, care acum avea să se familiarizeze cu liturghiile orientale. Iată cum rememorează această perioadă petrecută în Orientul Mijlociu:

Am folosit această perioadă ca să mă inițiez în *liturghiile exotice* ale Orientului. (...) Sărbătoare sau înmormântare, nuntă sau botez, aveam să mă înghesui prin cartierul creștin, în partea veche a orașului, într-una din cele câteva catedrale. Acolo încercam să observ, să înțeleg ce murmura trupa de diaconi din față, notam absolut orice îmi stârnea curiozitatea...⁴

Tot în Irak, într-un sat maronit de munte – Ghazir, Robert Taft l-a întâlnit pe cel care l-a ajutat să-și transpună vocația pentru Orient în fapte concrete, el însuși un cunoscut liturgist, părintele Juan Mateos SJ, care în acea perioadă lucra încă la doctoratul său despre slujbele Miezonopticiei și Utreniei în tradiția Caldee. Taft va recunoaște mai târziu că Juan Mateos l-a inițiat în înțelegerea Orientului creștin pornind de la liturghie, pentru că liturghia este inima Bisericii Orientale. În același timp Mateos l-a ajutat să-și dea seama de importanța limbilor vechi ca instrumente pentru un studiu serios al textelor liturgice⁵. Acesta a fost momentul în care, Taft inspirat de pasiunea părintelui Juan Mateos pentru liturgică, a decis să facă din studiul liturghiei orientale un *proiect de viață*⁶.

Revenit în America, Robert Taft a început studiile teologice în 1960 la Boston College School of Theology, știind deja ce cale vor lua studiile sale. Această consecvență cu decizia luată în Irak de a face din studiul liturghiei Orientale un proiect de viață îl face să ceară doi ani mai târziu, înainte de hirotonia

---

³ E.G. Farrugia, „Look back in Gratitude”, p. 4.

⁴ Robert F. Taft, „Response to Bekarah Award: Anamnesis”, în: *Worship* 59 (1985), p. 305-325, aici p. 307.

⁵ E.G. Farrugia, „Look back in Gratitude”, p. 6.

⁶ *Ibidem*.

In memoriam: Pr. Robert Taft SJ – portretul unui intelectual fascinat de ritul bizantin.

întru diacon, schimbarea ritului. Aprobarea din partea Bisericii Catolice este datată în 6 decembrie 1962 – fiind desemnat pentru misiunea rusească. Va fi hirotonit diacon doar 10 zile mai târziu, iar treapta preoției o primește în 7 iunie 1963, în ritul bizantin.

În 1964 se licențiază în Teologie și pentru doctorat, Părintele Robert Taft, va fi trimis într-un loc care, deși nu este situat în Orient, reprezintă profund Orientul: Institutul Pontifical Oriental. De asemenea va locui la *Russicum*, sau Colegiul Pontifical Rus. Cele două instituții se află una lângă cealaltă în Roma, despărțite doar de biserica Sfântului Antonie cel Mare, biserică unde Părintele Robert Taft, deja hirotonit preot, se va dedica slujirii în ritul bizantin pe care și l-a însușit în mod deplin. Teza sa de doctorat⁷, scrisă, așa cum era de așteptat, sub îndrumarea Părintelui Juan Mateos, a fost susținută în data de 21 decembrie 1970 și evaluată cu calificativul maxim, *summa cum laude*. Imediat după aceea, Robert Taft va fi numit profesor la Facultatea de Științe Ecclesiastice din cadrul Institutului Pontifical Oriental, începându-și astfel activitatea care îl va face cunoscut în lumea teologiei academice.

Opera de cercetare a Părintelui Robert Taft

Profesorului Robert Taft nu-i plăcea să fie numit liturgist⁸, preferând mai degrabă să fie considerat un istoric al liturghiei. În această ipostază de istoric al liturghiei a succedat cu brio Părintelui Juan Mateos, iar Taft recunoaște⁹ aceasta cu mândrie și recunoștință. Munca sa academică se înscrie clar în linia tradiției de cercetare a predecesorului său, călugărul iezuit preot Juan Mateos. Studiul Liturghiei Bizantine era deja studiată la PIO¹⁰ înainte de venirea profesorilor Mateos și Taft, dar nu cu aceeași metodă, și bineînțeles nu cu aceleași rezultate¹¹. La rândul ei metodologia întrebuițată de cei doi iezuiți cărturari se inspiră din perspectiva de studiu promovată de Anton Baumstark¹², aspect pe care Robert Taft îl admite de altfel fără rezerve¹³.

---

⁷ R.F. Taft, *La célébration de la Parole dans la liturgie byzantine. Etude historique*, OCA 191, Roma, 1971.

⁸ E.G. Farrugia, „Look back in Gratitude”, p. 8.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Acronim folosit pentru Institutul Pontifical Oriental din Roma.

¹¹ Stefano Parenti, „Il lascito di Robert Taft alla scienza liturgica”, în: *Studi sull’Oriente Cristiano* 16 (2012), nr. 1, p. 35-57, aici p. 37.

¹² Vezi: Anton Karl Baumstark, *Comparative liturgy*, Newman Press, Westminster 1958.

¹³ Vezi: R.F. Taft, „Anton Baumstark’s Comparative Liturgy Revisited”, în: *Acts of the International Congress Comparative Liturgy Fifty Years after Anton Baumstark (1872-*

După cum învățase de la maestrul său, cunoașterea limbilor străine este un instrument necesar pentru studiul Liturghiei, așa că Robert Taft va reuși să-și însușească mai multe limbi. Putem enumera ca limbi moderne franceza, germana, italiana, rusa. Printre limbile de studiu amintim slavona, latina, greaca veche, armeană, coptă, și siriacă. Părintele Robert Taft își amintește ca Juan Mateos îi spunea cândva ca orice studiu serios în domeniu de liturgică înseamnă „limbi, apoi limbi, și la final și mai multe limbi”¹⁴. Munca de cercetare a Părintelui Taft este caracterizată de gândirea analitică: astfel afirmația trebuie să fie formulată mereu după analiza surselor și a mărturiilor vechi. Robert Taft spunea că „știința este post-analiză, nu pre-analiză”¹⁵. Acest aspect a conferit claritate studiilor teologice și liturgice ale lui Taft.

Profesorul Robert Taft avea să fie invitat pentru a preda și în alte părți ale lumii. Va preda sau va susține conferințe în Statele Unite, India, Belgia, Canada, Egipt, Anglia, Franța, Grecia, India, Irak, Irlanda, Italia și Turcia.

Una din principalele sale opere este volumul foarte cunoscut *The Liturgy of the Hours in East and West: The Origins of the Divine Office and Its Meaning for Today*¹⁶, volum care a fost ales „cea mai bună carte de teologie în anul 1986” de către Asociația de Presă Catolică din Statele Unite și Canada¹⁷.

Cartea care îl va consacra ca profesor de liturgică de talie mondială va fi *The Great Entrance*, publicată în 1975. Această carte s-a vândut mai bine și mai repede decât oricare altă publicație din cadrul seriei *Orientalia Christiana Analecta*, coordonată de Institutul Pontifical din Roma, necesitând o a doua ediție în 1978. Cartea s-a dorit a fi o istorie a prime părți a Liturghiei Bizantine, analizând 363 de manuscrise datate între secolul VIII și secolul XVI. Acest volum face parte colecția care constituie opera sa monumentală dedicată istoriei Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur¹⁸ gândită în șase volume după cum urmează:

Vol. I – o revizuire a studiului lui Juan Mateos despre Liturgia Cuvântului, din păcate nu a mai fost publicată, având azi acces doar la versiunea lui Juan Mateos. Revizuire care din păcate nu a mai fost publicată.

Vol II – *The Great Entrance*, referitoare la *Transferul darurilor* cum a fost tradusă în limba română, publicată în 1975 și în 1978 (ediție revizuită).

1948), Rome, 25-29 September 1998, R.F Taft și G. Winkler (eds.), Roma, 2001, p. 191-232.

¹⁴ E.G. Farrugia, „Look back in Gratitude”, p. 9.

¹⁵ S. Parenti, „Il lascito di Robert Taft alla scienza liturgica”, p. 40.

¹⁶ Collegeville, Minnesota, The Liturgical Press, 1986. Publicat inițial sub titlul: *The Liturgy of the Hours in the Christian East*, KCM Press, Kerala 1984.

¹⁷ E.G. Farrugia, „Look back in Gratitude”, p. 11.

¹⁸ Publicate în seria *Orientalia Christiana Analecta* (OCA) a Institutului Pontifical Oriental, între anii 1978-2008.

In memoriam: Pr. Robert Taft SJ – portretul unui intelectual fascinat de ritul bizantin.

Vol. IV – *The Diptychs*, 1991

Vol. V – *The Precommunion Rites*, 2000

Vol. VI – *The Communion, Thanksgiving and Concluding Rites*, 2008.

În total opera Părintelui Profesor Robert Taft numără 845 publicații în mai multe limbi, reușind să acopere un domeniu foarte vast de studiu.

Având o înclinație deosebită pentru scris, Taft preia în 1978 conducerea seriei de publicații a Institutului Pontifical Oriental numită *Orientalia Christiana Analecta*, unde de altfel și-a și publicat volumele pe care le-am menționat deja. Aceeași vocație cărturărească îl califică pentru postul de coordonator al bogatei Bibliotecii a Institutului Pontifical Oriental pentru o perioadă de 7 ani (1978-1984). Pe lângă acestea, Taft a activat și dincolo de granițele cetății Romei, unde locuia. Este deosebit de importantă colaborarea lui pentru realizarea dicționarului de Bizantinică¹⁹ editat la Oxford unde a contribuit cu 95 de termeni explicați. La fel de importantă este și munca sa de editor pentru revista *Studia Liturgica*²⁰ între anii 1980-1987.

Pensionarea și sfârșitul vieții

În 2011 profesorul cărturar Robert Taft s-a pensionat și a părăsit Roma și catedra de liturgică a Institutului Pontifical Oriental. Pentru următorii ani a locuit într-o casă pentru ieșuții pensionați în Westwood. Aici se va muta la cele veșnice în data de 2 noiembrie 2018.

În timpul vieții lui, Părintele Taft a fost poreclit în mai multe moduri și în mai multe limbi de către studenții sau colegii lui (*Boss, Grande Capo, Großer Chef, John Bull*), toate poreclele desemnând o persoană foarte activă și dinamică, așa cum observă²¹ Părintele Edward Farrugia SJ, profesor la Institutul Pontifical Oriental și coleg de-o viață al lui Robert Taft.

Moștenirea științifică și culturală a Profesorului Robert Taft. Relevanța operei sale academice pentru ecumenism și Biserica Ortodoxă

Părintele Robert Taft SJ a spus în mai multe rânduri că opera sa de cercetare este slujirea sa bisericească și preoțească²², lăsând să interfereze ca într-o unitate de tip calcedonian, preotul și cercetătorul într-o unică personalitate. Poate tocmai această conștiință este cea care a dat o seriozitate științifică maximă studiilor sale,

---

¹⁹ Alexander P. Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, Oxford 1991. Părintele Robert Taft SJ a fost coordonatorul secțiunii de Liturgică care se ocupa cu editarea acestui dicționar.

²⁰ Revistă ecumenică de studii liturgice publicată la Rotterdam.

²¹ E.G. Farrugia, „Look back in Gratitude”, p. 21.

²² S. Parenti, „Il lascito di Robert Taft alla scienza liturgica”, 42.

reușind să mențină pentru mulți ani asupra sa atenția bizantinologilor din întreaga lume.

Robert Taft a fost numit „Jungmann” al Ritului Bizantin²³. Datorită volumelor sale dedicate istoriei extinse a ritului bizantin (care împreună au aproape 2500 de pagini) studiul ritului liturgic folosit de Biserica Ortodoxă se află într-o poziție net superioară studierii oricărei alte tradiții liturgice vechi²⁴.

Prin această colecție, dedicată ritului bizantin, Părintele Taft reușește să demonteze mitul că totul în viața liturgică a Bisericilor răsăritene are origine direct apostolică²⁵. Mitul stagnării riturilor liturgice răsăritene este distrus de opera de cercetare a istoriei liturghiei orientale de către Taft, care arată că și riturile orientale s-au dezvoltat în istorie, uneori chiar mai mult decât în Occident, îmbogățindu-se sub influxul aprofundării teologiei²⁶. Robert Taft insistă pe ideea că viața liturgică întotdeauna a evoluat (și evoluează încă) chiar dacă uneori încet și inobservabil.

Studiul în 6 volume al Părintelui Taft despre istoria liturghiei bizantine prezintă un alt aspect important. Franciscanul orientalist André de Halleux spunea despre aceasta operă că poate fi folosită ca baza științifică pentru o eventuală reformă liturgică²⁷.

Din această colecție monumentală de 6 volume de dedicate istoriei ritului folosit de Biserica Ortodoxă, au fost traduse și în limba română două dintre volume la editura Renașterea a Arhiepiscopiei Clujului. Este vorba despre volumele II²⁸ (dedicat Vohodului Mare și ecteniilor următoare) și IV²⁹ (dedicat Rugăciunii Dipticelor).

---

²³ Cf. E.G. Farrugia, „Look back in Gratitude”, 23. Opera despre Istoria liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur a lui Taft este comparată cunoscutului volum *Missarum Sollemnia* a lui Jungmann. Vezi: Josef Andreas Jungmann, *Missarum Sollemnia. A genetic explanation of the Roman Mass*, 2 volume, Herder, Vienna 1948.

²⁴ S. Parenti, „Il lascito di Robert Taft alla scienza liturgica”, 36.

²⁵ E.G. Farrugia, „Look back in Gratitude”, 13.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ André de Halleux, Recenzie la Robert F. Taft, *The Great Entrance. A History of the Transfer of Gifts and other Pre-anaphoral Rites of the Liturgy of Saint John Chrysostom*, OCA 200, Rome, 1975, în: *Le Muséon* 90 (1977), p. 264-266, aici p. 266.

²⁸ Publicat în limba română în două părți: R.F. Taft, *O istorie a Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur – volumul II, partea 1 – Intrarea cea Mare*, trad. Cezar Login, Editura Renașterea, Cluj, 2012; R.F. Taft, *O istorie a Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur - Volumul II, Partea 2 – Transferul darurilor și celelalte rituri preanaforale. Apropierea de jertfelnic*, C. Login, trad., Editura Renașterea, Cluj 2014.

²⁹ Publicat în limba română: R.F. Taft, *O istorie a Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur – volumul IV – Dipticele*, trad. C. Login, Editura Renașterea, Cluj, 2009.

In memoriam: Pr. Robert Taft SJ – portretul unui intelectual fascinat de ritul bizantin.

O altă operă a părintelui Taft tradusă în limba română este volumul, mult mai redus ca dimensiune, intitulat *Ritul Bizantin*³⁰, publicat la editura Reîntregirea a Arhiepiscopiei Alba Iuliei.

Revenind la analiza moștenirii lui Taft, trebuie să menționăm implicațiile unei alte opere deosebit de importante, amintită deja de noi, volumul dedicat *Laudelor bisericești*³¹. Profesorul de liturgică bizantină Stefano Parenti, student al lui Taft la rândul său, menționează într-o cuvântare rolul extraordinar al acestei cărți: acela de a demonstra din nou legătura indisolubilă între *Liturgia orelor*³², laudele bisericești și viața sacramentală a Bisericii. În Biserica Catolică, citirea Laudelor a primit o funcție de *sfințire a timpului* care pare să nu aibă nici o legătură cu slujirea Tainelor, în special a Euharistiei. De fapt, Taft, în opera sa, reușește să demonstreze cât de interioară Euharistiei este participarea la slujbele *Laudelor*³³. Aspectul hristocentric al Liturghiei orelor este ceva ce trebuie recuperat de întreaga Biserică, la nivel ecumenic, cu toate implicațiile la nivel de catedrală sau parohie, nefiind ceva specific monahal.

O moștenire, de orice tip, cu atât mai mult spirituală și culturală presupune moștenitori. Roadele muncii de cercetare a Părintelui Taft nu sunt numai miile de foi scrise (o moștenire statică), ci sunt mai ales fiii care îi vor duce mai departe metodologia de cercetare (o moștenire dinamică) care la rândul lor vor produce alte și alte roade în planul studiului Liturghiei. Chiar dacă nu se poate vorbi despre o succesiune directă la catedra de Liturgică a Institutului Pontifical Oriental din Roma, se pot menționa nenumărații studenți și doctoranzi care acum predau sau fac muncă de cercetare în țări precum Germania, Austria, Statele Unite și bineînțeles în cetatea eternă. Am dori să menționăm 3 dintre cei mai reprezentativi.

Primul pe care îl amintim este cunoscutul profesor Stefano Parenti, astăzi și el liturgist de talie mondială, care predă Liturgică Bizantină la Ateneul Pontifical Sant'Anselmo din Roma, Institut specializat pe predarea Liturghiei. Profesorul Parenti, cercetător și în cadrul Facultății de Teologie Catolică din Regensburg este invitat în mod regulat să țină cursuri de liturgică sau conferințe la Academia Teologică Ortodoxă din Sank-Petersburg. De origine romano-catolic, anii petrecuți în preajma lui Taft au deschis apetitul acestui profesor italian pentru studiul Liturghiei bizantine. Astăzi valoarea lui este recunoscută la nivel ecumenic, fiind

---

³⁰ R.F. Taft, *Ritul bizantin – scurtă istorie*, trad. Dumitru Vanca și Alin Meheș, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2008.

³¹ R.F. Taft, *The Liturgy of the Hours in East and West: The Origins of the Divine Office and Its Meaning for Today*, Colledgeville, Minnesota, The Liturgical Press, 1986.

³² Expresia specifică Bisericii Catolice care desemnează Cele 7 Laude.

³³ S. Parenti, „Il lascito di Robert Taft alla scienza liturgica”, 40.

invitat să predea într-una din Facultățile cele mai de renume ale Bisericii Ortodoxe Ruse. Profesorul Stefano Parenti este de asemenea îndrumător de doctorat în cadrul Institutului Pontifical Oriental din Roma.

Un exemplu de filiație academică interconfesională mai evident ar fi maica Vassa Larin, monahie ortodoxă din ROCOR³⁴, de origine americană, cu nenumărate publicații în domeniul liturgicii bizantine, unul din ultimii doctoranzi ai profesorului Robert Taft. Astăzi Maica Vassa predă Liturgică în cadrul Facultății de Teologie Catolică din Viena.

Amintim și pe călugărul benedictinul Thomas Pott, și el doctorand al lui Taft. Părintele Thomas Pott OSB, membru al comunității monastice de la Chevotgne, predă Teologie sacramentală la Institutul Pontifical Oriental. Și el a moștenit de la Taft o înclinație spre ecumenism: pe de o parte este membru în Comisia Mixtă de dialog ortodox-catolic, iar pe de altă parte este îndrumător de doctorat unor teologi ortodocși.

Poate că nu este un mod mai potrivit de a încheia acest studiu dedicat unui preot care considera studiul științific al Liturgicii parte a preoției sale decât prin observațiile Maicii Vassa, unul din ultimii săi doctoranzi ortodocși, observații care confirmă că pentru Părintele Robert Taft, studiul era într-adevăr parte a slujirii sale bisericești. Nivelul academic înalt nu slăbește, ci intensifică viața duhovnicească a unui intelectual autentic:

Am fost surprinsă să văd cum acest profesor universitar cunoscut în toată lumea se trezește în fiecare dimineață la cinci fără un sfert să slujească Sfânta Liturghie, că niciodată nu-și părăsește camera fără să-și ia în buzunar metaniile; că ține minte, datorită memoriei sale extraordinare, zilele de naștere sau zilele în care au murit prieteni, colegi sau cunoștințe de-ale lui pentru a-i pomeni la Proscomidie în diminețile acelor zile. Toate acestea m-au surprins nu puțin.³⁵

---

³⁴ Russian Orthodox Church Outside Russia, Biserica Ortodoxă Rusă din afara Rusiei.

³⁵ Cf. William Bole, „A Jesuit Bridge-builder in Rome”, în: *The Society in Numbers* 89 (2009), p. 18-19, aici p. 19.